

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כי תצא למלחמה על אויבך

הלכה

בענייני מצוות צדקה

פרשת כי תצא תשפ"ד

שנה כ"ה - קובץ ל"ח [תתצ"ג]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת כי תצא

בענייני מצוות צדקה

א

ברכה על מצות צדקה

א. הלכה פסוקה היא שאין מברכין על קיום מצות צדקה, כשם שאין מברכין על כל המצוות שבין אדם לחבירו, וכפי שביאר טעם הדבר בתשובת הרשב"א (ח"א סי' יח), דשמוא לא יתרצה העני לקבל את הצדקה, ונמצא מעשה המצוה מתבטל, יעו"ש.

אמנם מצינו דבר חידוש בכתבי רבינו אליהו מלונדרי"ש מבעלי התוספות (ברכות עמוד ל"ב), שכתב דמברכין ברכת המצוה אף על מצוות שבין אדם לחברו כצדקה וביקור חולים.

וכן מצינו בפירושו בעל החרדים על הירושלמי בברכות (פ"ו ה"א, מ"א ע"ב), שכתב לבאר הא דתנינן התם, "רבי חגי ורבי ירמיה סלקון לבי חנוותא קפץ רבי חגי ובירך עליהן, אמר ליה רבי ירמיה יאות עבדת שכל המצות טעונות ברכה". וביאר שם, דרבי חגי ורבי ירמיה הלכו לקיים מצות בדיקת המדות והמשקלות, כדכתיב בקרא (ויקרא י"ט ל"ו): "מאזני צדק אבני צדק איפת צדק והין צדק יהיה לכם", וקפץ רבי חגי ובירך "אשר קדשנו במ"ו לבדוק המדות והמאזנים ולתקן השערים", שכל המצות טעונות ברכה.

והוסיף ע"ז וז"ל, "כן מצאתי לרבינו אליהו שהיה מברך כשהיה נותן צדקה או מלוה לעני וכן בכל המצות, ולא נהגו כן העולם אלא במקצת מצות מברכין ובמקצת אין מברכין, וכבר נשאל הרשב"א על הדבר ונדחק לתת טעם מה נשתנו אלו מאלו, עכ"ל. [ונראה לכאורה דרבינו אליהו שהזכיר בעל החרדים איננו רבינו אליהו מלונדריש הנ"ל, דמושבו של בעל חרדים בעיה"ק צפת בין גדולי חכמי הספרדים, ורבינו אליהו מלונדרי"ש היה מושבו בלונדון אשר במדינת אנגליה מקום מושב חכמי אשכנז. ואפשר דכוונת החרדים לרבינו אליהו די וידא"ש בעמח"ס "ראשית חכמה" שהיה רבו המובהק, ואנחנו לא נדע].

בענייני מצוות צדקה

ב. והנה שמתתי אל לבי דקדוק גדול בחילוק לשון הש"ס דתלמודא דידן מלישנא דתלמוד המערב, הנה בבבלי (פסחים ז' ע"ב) גרסינן: "אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן", אולם בירושלמי (שם) גרסינן "מנין שכל המצות טעונות ברכה". ומלישנא דהבבלי לא נשמע אלא דאותן הטעונין ברכה יברך עליהם עובר לעשייתן, אף דאין המצות כולן טעונות ברכה. אולם מלישנא דירושלמי שמעינן להדיא דכל המצות כולן טעונות ברכה.

ומעתה אתי שפיר מה שכתב החרדים דאיירי בברכת תקנת המדות והמשקולות, דכן היא שיטת הירושלמי דכל המצות כולן מברכין עליהן. ואפשר דהירושלמי לשיטתו דס"ל (שם) דברכת המצות דאורייתא הן, ויליף לה מדכתיב "ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה", דמקיש תורה למצוות, מה תורה טעונה ברכה אף מצוות טעונות ברכה, ובדאורייתא אין נראה לחלק בין מצוה למצוה כדרך שחילקו רבותינו הראשונים בין מצוות החייבות בברכה לאותן שאין מברכין עליהן, כמו החילוק בין אדם לחבירו ובין אדם למקום. אולם להבבלי דברכת המצות דרבנן, מסתבר טפי כדבריהם דיש להבדיל ולחלק בין המצוות ולאן בחדא מחתא מחתינן להו.

אך הארכתי במק"א לדון דאף לשיטת הירושלמי אין כאן אלא אסמכתא ולכו"ע ברכת המצוה מדרבנן, ואכמ"ל.

ג. ולפי שיטה זו נראה דאף אמצות כיבוד אב ואם מברכין. ובסידור קאמרנא הובא בשם הגה"ק ר' אייזיק מקאמרנא זצ"ל שראה לרבו בעל עטרת צבי מזידיטשוב שכיבד לאמו בכוס של מים ובירך בשם ומלכות "אקב"ו על כיבוד אב ואם". ולכאורה פליאה נשגבה היא, דלא חזינן בפוסקים לדורותיהם מאן דס"ל דמברכין אמצוה זו, ומאי שנא מכל המצות שבין אדם לחבירו שעניינם בטובת הזולת אין מברכין עליהן, והיאך נהג בנפשו לברך על מצוה זו.

ולכאורה מנהג רבינו אליהו הוא בית אב וסמך למנהג העטרת צבי הנזכר. ואף דלא נתיישב מנהג זה אליבא דהלכתא ומאן דעביד הכי אינו אלא מן המתמיהין, מ"מ כיון דמעשה רב דגאון וצדיק הוא לא חשכתי מבטא שפתי להאיר כי נמצא לו בית אב בדברי הקדמונים.

בענייני מצוות צדקה

ב

שיעור מצות צדקה

א

ג' שיעורים במצות צדקה, שלישית השקל לשנה, חומש ומעשר

כתב הרמב"ם (הל' מתנות עניים פ"ז ה"א) וז"ל, "מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני, אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר פתוח תפתח את ידך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך".

ועוד כתב (שם ה"ה), "בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר".

וכן הוא בשו"ע (יו"ד סימן רמ"ט סעיף א' – ב'), "שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה מדה בינונית, פחות מכאן עין רעה. וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך חומש שהרויח בכל שנה. הגה: ואל יבזבז אדם יותר מחומש, שלא יצטרך לבריות וכו'. לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישית השקל לשנה, ואם נתן פחות מזה, לא קיים מצות צדקה".

ולמדנו מדבריהם דשיעורים אלה של חומש ועישור הם מעיקר מצות הצדקה, וכך גם שיעור דשלישית השקל בשנה, ושלוש שיעורים יש במצוות צדקה, מצוה מן המובחר ליתן חומש, מדה בינונית ליתן מעשר, ולכל הפחות מצוה ליתן שלישית השקל, ובפחות מכך לא קיים מצות צדקה.

וכעין זה מצינו במצוות התרומה והחלה, בתרומה אמרו (תרומות פ"ד מ"ג) שעין טובה נותן אחד מארבעים, בינוני אחד מחמישים, ועין רעה אחד משישים, ובחלה (פ"ב מ"ג) חילקו בין נחתום שנותן אחד ממ"ח לבעל הבית שנותן אחד מכ"ד, עי"ש. הרי שגם במצוות חילקו חכמים מידותיהם ונתנו שיעורים שונים במצוה אחת. ואפשר שרצו חכמים לקבוע במצות צדקה ג' שיעורים אלו, דומיא דהפרשת תרומה.

בענייני מצוות צדקה

אך לא מצינו בדברי חז"ל גדרים אלה של עין טובה, בינוני ועין רעה במצוות צדקה ושיעורה. והרמב"ם כתב כן מדעתו הרחבה, דכיון דמצינו במרחבי הש"ס ודברי חז"ל שלש שיעורים בצדקה, מסתבר שהדבר תלוי במידותיו של אדם אם בעל עין טובה הוא או עינו רע או בינוני, וכעין שמצינו בתרומה גדולה, והדברים חידוש.

אך אכתי יל"ע בכל אחד מהשיעורים הללו שנאמרו במצוות צדקה, מה גדרו, וכפי שיבואר.

ב

גדר החיוב דשלישית השקל בשנה

הנה מקור הדין דצריך ליתן לכל הפחות שלישית השקל בשנה, הוא בגמ' בבבא בתרא (ט' ע"א), "אמר רב אסי לעולם אל ימנע אדם עצמו [מלתת] שלישית השקל בשנה, שנא' והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו".

ולכאורה יש לתמוה דמה זה ענין למצות הצדקה, דהלא בספר נחמיה העמידו על עצמם ליתן שלישית השקל בשנה לבנין בית המקדש וצרכי עבודתו. ולכאורה מסתבר היה ללמוד מהא דירמיהו כמה צריך ליתן לבנין בית הכנסת והוצאותיו, אך מה זה ענין למצות צדקה לעניים.

וביותר תמוה לומר דבפחות משלישית השקל לא יצא מצות צדקה, ולכאורה פשוט דכל הנותן פרוטה לעני מקיים מצות צדקה, ובאמת זה לשון חז"ל בכל מקום "הנותן פרוטה לעני" (בב"ב ט' ע"ב, שם י' ע"א). וכן מצינו בגמרא הלשון 'פרוטה דרב יוסף', שהעוסק במצוה נפטר מליתן פרוטה לצדקה, הרי דמצות צדקה היא בפרוטה.

וע"כ צ"ל דאף דפשיטא שקיים בזה מצות צדקה דאורייתא, מ"מ מדברי קבלה צריך ליתן לכה"פ שלישית השקל בשנה. ולכאורה אין הפסוק אלא כעין רמז ואסמכתא בעלמא.

ובריטב"א בב"ב שם הביא דבירושלמי (שקלים פ"ב ה"ג, ט ע"ב) מבואר דיסוד דין זה הוא ממצות מחצית השקל, וכ"ה בשאלתות דר' אחאי (שאלתא ס"ד), ומשמע שם

בענייני מצוות צדקה

דהוי דרשא גמורה וכ"כ בהעמק שאלה. וגם בזה צ"ב מה ענין מחצית השקל לצדקה, והלא נתינת מחצית השקל היא לקרבנות ציבור.

ובמקו"א (מנחת אשר שמות סי' פו) ביארתי בזה, דעיקר גדר מצות מחצית השקל הוא שחייב כל אדם ליתן להקב"ה מחצית השקל בכל שנה, אלא שדין שקלים אלה שקונים מהם קרבנות ציבור, אך ביסודו גדר משותף יש למצוה זו עם מצות הצדקה.

ואפשר עוד דמחצית השקל היא לצרכי ציבור דהיינו עבור קרבנות הציבור וכל צרכי העבודה וגם עבור מלמדי תינוקות ומגיהי ספרים שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה כמבואר בכתובות (ק"ו ע"א), וילפינן מיניה דצריך אדם להרים בכל שנה לצרכי הציבור, וילפינן ממחצית השקל דיש חיוב ליתן סכום זה המסוים בכל שנה ושנה, מה שלא ידענו מעיקר מצות הצדקה.

ועדיין צ"ע בסוגיא עמומה זו.

ג

בדינא דאל יבזבו יותר מחומש

והנה מדברי הרמב"ם והשו"ע מבואר דמצוה מן המובחר ליתן חומש, ולכאורה יש לעיין בזה, דעד כאן לא אמרו (כתובות נ' ע"א) אלא שבאושא התקינו שהמבזבו אל יבזבו יותר מחומש שלא יצטרך לבריות, ומנא לן שמצוה ליתן חומש.

אמנם בירושלמי מס' פאה (פ"א ה"א – דף ב ע"ב) אמרו: "באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה". ומלשון זה משמע שבאושא תיקנו לא רק שלא יבזבו יותר מחומש אלא אף זאת שיתן חומש לצדקה. דהיינו אף דמה"ת אי"צ להפריש שיעור מסויים תיקנו לחייבו להפריש חומש ולא פחות [ומלשון להפריש משמע כמ"ש בשאילת יעבץ (ח"א סוף סימן ג') שהתקנה היתה באופן שהוא מפריש לעניים אבל כשעני לפניו ומבקש לחם לאכול צריך לבזבו אף יותר מחומש עי"ש], אבל בבבלי משמע שהתקנה היתה לקולא שלא יבזבו יותר מחומש, ולפי"ז צ"ל דגם ר"ג לא הוכיח את ר' ישבב משום שתיקנו שלא יבזבו, אלא דממה שתיקנו שיפריש חומש משמע דאין זה מדת חכמים וחסידות שיבזבו כל ממונו ודו"ק.

בענייני מצוות צדקה

ויש לעיין בבהגר"א בירושלמי שם (ד"ה עד היכן) שכתב דאסור להוסיף על חומש, ומשמע דנקט כן אף בשיטת הירושלמי, וצ"ע.

ובירושלמי כתובות (פ"ד ה"ח, דף כ"ט ע"א) איתא:

"נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות, עד איכן ר' ירמיה ורבי אבא בר כהנא חד אמר כדי תרומה ותרומת מעשר, וחרנה אמר (משלי ג, ט) כבד את ה' מהונך כמראשית כל תבואתך". ונחלקו שם הקרבן העדה והפני משה, להבנת קרבן העדה כונת הירושלמי להביא מקור לשיעור חומש, ולהבנת הפני משה כונתו לשיעור צדקה לפני שתיקנו תקנת אושא, עיי"ש היטב. ועיין עוד בירושלמי קידושין (פ"א ה"ז, דף כ' ע"ב) "כבד את ה' מהונך, אם יש לו חייב אם אין לו פטור", עיי"ש ודו"ק.

והנה תמוה לכאורה דהרמב"ם לא כתב הלכה זו שלא יבזו יותר מחומש, ולא כתב (שם) אלא דמצוה מן המובהר ליתן חומש ולא כתב דאסור ליתן יותר, ויתירה מזו כתב בפיה"מ ריש פאה דמדת חסידות היא ליתן יותר מחומש, וקשה דהרי אמרו דאל יבזו יותר מחומש, ועוד יש לתמוה דמדברי הרמב"ם בסוף הל' ערכין משמע דבאמת יש קפידא שלא יוציא יותר מחומש, שכתב שם וז"ל:

"לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב שהרי הוא אומר מכל אשר לו ולא כל אשר לו כמו שבארו חכמים, ואין זו חסידות אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם, אלא כל המפזר ממונו במצות אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצוו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי עולם, אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי מסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו שלא ינדור אלא כראוי לו שנאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך".

וקשה למה לא כתב כן גם בהלכות מתנג"ע כשהוא מבאר דיני צדקה.

ולכאורה נראה דהרמב"ם הוציא שיטתו מדברי הבבלי והירושלמי גם יחד, וס"ל דכשעני לפניו מותר ליתן יותר מחומש ויש בזה אף מדת חסידות ובכה"ג מיירי הירושלמי, ולפיכך לא אמרו שם שלא יבזו, וכשאינ עני לפניו חייב להפריש חומש ובכה"ג אמרו שלא יבזו ובכה"ג מיירי הבבלי. [ובשו"ת שבות יעקב (חלק ב' סי' פ"ה)

בענייני מצוות צדקה

כתב בדעת הרמב"ם דכשאין עני לפניו אינו חייב להפריש כלל חומש, ובאמת לא כתב הרמב"ם דין זה בהל' מתנ"ע אך בפיה"מ שם כתב להדיא דחייב].

והנראה עיקר בדעת הרמב"ם דס"ל דהלכה זו שלא יבזבז יותר מחומש אינה הלכה גמורה אלא מעין הנהגה ראויה, ויש בה יוצא מן הכלל, וכמ"ש החות יאיר (סי' קפ"ו) דעשיר מצווה להוציא יותר מחומש, וכ"כ בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ג') בדעת הרמב"ם דמדת חסידות להוציא יותר, וכיון דהלכה זו מדרכי המדות והמוסר לא כתבו הרמב"ם בהל' מתנ"ע אלא בסוף הל' ערכין וכדרכו בכל י"ד הספרים שבמשנה תורה שמסיים בדברי מוסר וחסידות כדמצינו בסוף הלכות מקואות מעילה ולולב ועוד. ובאחרונים כתבו דכשעני לפניו חייב לבזבז אף יותר מחומש אך בדברי הרמב"ם במתנ"ע מבואר דלא כדבריהם אלא כדברינו, כנ"ל.

ומקור לדברי הרמב"ם דיש מדת חסידות בבזבז יותר מחומש מצינו בתענית (כ"ד ע"א) במעשה דר' אלעזר איש בירתא שנתן לעני את הממון שהכין לנדונית בתו שהאחרונים נתקשו במה שבזבז יותר מחומש ועיין גבורת ארי שם, ונראה דהרמב"ם הוכיח מזה שיטתו. ושוב ראיתי שנחלקו בד"ז שני גדולי הדור, האגרות משה (יו"ד ח"א סימן קמ"ג) והמנחת יצחק (ח"ה סי' ל"ד), עיין בדבריהם.

והנה בספר כתר ראש מנהגיו ותורותיו של הגר"ח ממולוז'ין (סימן קכ"ג) איתא, "אמר בשם רבו הגר"א שכל השומר מעשר מובטח בכך שלא יבא לידי היזק כלל, והשומר חומש מובטח שיתעשר, ויושרש בזה מדת הבטחון, והלואי כל ישראל היו שומרים מעשר היה מתקיים הפסוק 'אפס כי לא יהיה בך אביון'".

והגר"א בצוואתו (עלים לתרופה אגרת הגר"א) כתב, "ולמען ה' תפריש את החומש כאשר ציותך ואל תפחות כאשר הזהרתך, כי בפחות עוברים בכל רגע על כמה לאוין ועשין ושקול כאילו כפר בתורה הקדושה ח"ו".

הרי לן דברים נחרצים בשיטת הגר"א דנתינת חומש הוי חיוב גמור, והמבטל מצוה זו עונשו חמור, ולכאורה הדברים תימה גדולה, דמלבד מה דבגמ' בכתובות לא אמרו אלא שלא יבזבז יותר מחומש, אף בדברי הרמב"ם והשו"ע מבואר שאין זה אלא עין טובה ובודאי לא חיוב גמור.

בענייני מצוות צדקה

והחפץ חיים נדרש לשיטת הגר"א בשלשה מקומות בספרו אהבת חסד (ח"ב פי"ט, הערות שם, ושם פ"כ) וכתב לפרש שיטתו דכאשר עני עומד לפניו ומבקש צרכיו ואין בידו ליתן כל צרכיו חייב מעיקר הדין ליתן עד חומש, אבל המפריש חומש מנכסיו לצדקה כשאין עני לפניו אין זה אלא עין טובה. אך אין הדברים מתיישבים עם מה שכתוב בעלים לתרופה, דאין נראה כלל מדבריו דמיירי דווקא כשעני עומד ומבקש צרכיו.

ועוד צ"ע דמהיכי תיתי לחדש שני דינים בתקנת אושא, דהלא לא מצינו בזה אלא הא דכתובות שלא יבזבו יותר מחומש, וכהא דירושלמי במס' פאה שנמנו "שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה", ומהיכי תיתי לחדש בזה שני דינים.

וביותר צ"ע דלהדיא מבואר בלשון הרמב"ם והשו"ע הנ"ל, דאף כשעני עומד לפניו אין החומש אלא מצוה מן המובחר, וצריך לי עיון גדול בזה.

ד

בדין מעשר כספים

ולגבי שיעור מעשר כספים כבר נחלקו גדולי הפוסקים אם חיובא הוי או מנהג בלבד. אך מדברי הרמב"ם והשו"ע משמע דהוי מעיקר הדין, אף דלא הוי חיוב גמור כמבואר. אמנם באמת יתכן דאף לדברי הרמב"ם והשו"ע אינו חיוב גמור, אטו חיובא הוא ליתן בעין טובה או אף להיות בינוני, ואפשר דמעיקר הדין יוצא ידי חובתו וצדיק הוא אף אם יתן פחות מעישור נכסיו, ואף לכתחלה מותר לו לנהוג כן אלא, שנחשב כעין רעה במצות הצדקה, ויש מגדולי האחרונים שכתבו כן, ועיקר ענין זה יתבאר בהרחבה במנחת אשר (דברים סימן ל"ב).

ה

צדקה בפחות משו"פ

נסתפק בשו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כ"ד) אם יש מצות צדקה בפחות משו"פ, ומסיק שאכן יש בזה מצות צדקה, וכ"כ בשו"ת בית יצחק (או"ח סי' כ"א).

בענייני מצוות צדקה

ולכאורה יסוד הספק הוא אם הצדקה מצוה ממונית היא, דאז שיעורה בפרוטה ככל שיעויר הממון שבתורה, או שהמצוה היא להנות את העני ולהיטיב עמו, ושאני מגמילות חסדים רק בכך שגמ"ח בין לעני ובין לעשיר וצדקה הוי רק לעניים.

ונראה עיקר דמצות צדקה אינה תלויה בשו"פ, אך מ"מ בעינן דבר שיש בו הנאה לעני. ולפ"ז נראה דפרוטה בזמן הזה שהוא שיעור קטן כ"כ שא"א לקנות בו דבר, אין בו הנאה חשובה ואין מקיימין בו מצות צדקה כלל, ולעולם צריך דבר שיש בו הנאה מסויימת, ושיעורה כעין שיטת רב יוסף בקידושין (י"ב ע"א) פרוטה כל דהו, ודו"ק כי קצרת.

כי תצא למלחמה על אויבך

כי תצא למלחמה על אויבך

"כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ה' אלקיך בידך"
(כ"א י').

"וע"ד כי תצא למלחמה על אויבך דא איהו יצה"ר דאנן צריכין למיפק לקבליה במלין דאורייתא ולקטרגא ליה וכדין יתמסר בידא דב"נ כמה דאתמר ונתנו ה' אלהיך בידך ושבת שביו. א"ר שמעון ווי על דא ווי ע"ד תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם [שם ל'] דהא יצר הטוב אשתבאי בידיה ואיהו מלך עליה. אשת יפת תאר דא היא נשמתא כד"א [שם ל"א] אשה יראת ה' היא תתהלל. דהא בכל יומא ויומא אינון סיען ומנהיגין דנשמתין ואינון סיען ומנהיגין דיצר הרע אינון בקטרוגא [דף צ"ו ע"ב] תדירא מקטרגין אלין באלין וכל שייפין דגופא בצערא בנייהו בין נשמתא ובין יצה"ר" (זוהר חדש פרשת כי תצא דף צו ע"א).

הרי לן מדברי הזוהר דמלחמה זו רמז יש בה למלחמת היצר, שהיא הגדולה והקשה שבכל המלחמות וכדברי החובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה') דגבורי חיל חזרו משדה הקרב ופגע בהם חכם אחד ואמר להם חושבים אתם שחוזרים הנכם ממלחמה גדולה ולא היא, ממלחמה קטנה חזרתם ולמלחמה גדולה אתם נכנסים שהיא מלחמת היצר.

ולמה מלחמה זו גדולה היא מכל המלחמות, כי במלחמה שבין אומה לאומה, בין עם לעם, צבא מול צבא, לפעמים ארוכה ולפעמים קצרה, מטבע הדברים שבשלב כלשהו יש בה הכרעה, זה המנצח וזה המובס, אבל במלחמת היצר אמרו חז"ל (אבות ב' ד') אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי, הרי שעד זיבולא בתרייתא יצר הרע אורב לפתחנו ללכדנו ברשתו ולהוריד שיבתנו שאולה, ולכן גדולה מלחמה זו וקשה מכל המלחמות שבעולם.

כי תצא למלחמה על אויבך

וזה לעומת זה עלינו ללחום בו ולשבור את כחו עד יום המות, וכדבריהם ז"ל "זאת התורה אדם כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה" (שבת פ"ג ע"ב), וע"י עסק התורה עד הרגע האחרון יש בידנו להנצל מרשת הרשע של השטן.

ואפשר דמזה הטעם נהגו לומר בימי אלול בכל יום את המזמור (תהלים כ"ז) "לדוד ה' אורי וישעי... אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח", וגם מלחמה זו מלחמת היצר הוא, וכך אמרו חז"ל (מדרש תהלים) "בזאת אני בוטח, דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באהל", רק על ידי דבקות בתורה עד שעת המיתה בטוחים אנו להנצל מיצר הרע האורב לנו עד יום המות.

ובמלחמה זו אין ביד האדם קרוץ מחומר לנצח בדרך הטבע את היצר הרע שהוא מלאך המות והוא השטן, אלמלא הקב"ה עוזרו, וכך אמרו חז"ל (קידושין ל' ע"ב) "אמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר אלהים לא יעזבנו בידו", וכך אמרו עוד (שבת ק"ד ע"א) "בא לטהר מסייעין לו, בא לטמא פותחין לו", גם מי שבא לטמא פותחין לו את שערי הטומאה ומאפשרים לו ליכנס, דהלא מלך כל הארץ נתן ביד האדם לבחור בטוב וברע, ומדויל ידו משתלם ליה, אך הבא לטהר לא זו בלבד שפותחין לו אלא אף מסייעין לו, דמדה טובה מרובה ממדת פורענות חמש מאות פעמים (סוטה י"א ע"א).

וזה שכתוב "כי תצא למלחמה על אויבך... ונתנו ה' אלקיך בידך", אין אתה צריך אלא לצאת למלחמה, ואם כך תעשה באמת ובתמים, בכל הכח והעוז, מובטח לך שיתננו הקב"ה בידך.

ב

הנה ידענו מה שאמרו חז"ל (ברכות ה' ע"א) דג' עצות יש במלחמת היצר, יעסוק בתורה, יקרא קריאת שמע, ויזכיר לו יום המיתה, ויש לתמוה אפוא, דהלא יש בינינו רבים שעוסקים בתורה כל היום כולו, וגם מדקדקים לקרוא קריאת שמע לא רק פעמיים ביום כמצות התורה "בשכבך ובקומך" אלא מקדימים לקרוא לפני תפילת השחר, ומאחרים

כי תצא למלחמה על אויבך

שוב לקרוא קר"ש שעל המטה, וגם זוכרים יום המיתה בכל יום ויום, ואעפ"כ אינם מלאים מצוות כרימון אלא חלילה להיפך.

אך באמת פתרון חידה זו פשוט בתכלית דהלא כך תחילת מאמרם של חז"ל שם בברכות "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע, נצחו מוטב, לא נצחו יעסוק בתורה" וכו' ורש"י שם כתב בפשטות סגנונו ונועם לשונו "שיעשה מלחמה עם יצר הרע", כל העצות הללו אינם אלא כלי זיין במלחמה, אך כשאינו יוצא לקרב איך יצפה לנצחון אם לא ילחם מה יועילו כלי מלחמה, אם אינו מרגיז יצה"ט על יצה"ר לא יועילו ולא יצילו לא תורה, לא קרי"ש, ולא יום המיתה.

ג

והנה אמרו חז"ל (שם ברכות ה' ע"א) "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר (תהלים ד') רגזו ואל תחטאו. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה, שנאמר: אמרו בלבבכם; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע, שנאמר: על משכבכם; אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יזכור לו יום המיתה, שנאמר: ודמו סלה".

ומשמע מדבריהם די ש כמה וכמה עצות להתגבר על יצר הרע. הראשונה הוא תלמוד תורה, ולמעלה ממנה קר"ש, שהרי מדבריהם מבואר דאם לא ניצח את יצר הרע ע"י תורה עדיין יש מקום להלחם בו ע"י קר"ש. ואם לא ניצחו אף ע"י קר"ש יש תקנה לאחריתו ע"י שיזכיר לו יום המיתה.

ויש לתמוה בזה ממה שאמרו בקידושין (ל' ע"ב) "כך הקדוש ברוך הוא אמר להם לישראל: בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה - אין אתם נמסרים בידו, שנאמר: (בראשית ד') הלא אם תטיב שאת, ואם אין אתם עוסקין בתורה - אתם נמסרים בידו, שנא': לפתח חטאת רובץ, ולא עוד, אלא שכל משאו ומתנו בו, שנאמר: ואלו תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר: ואתה תמשל בו". ומדבריהם אלה משמע שאין לך כל תבלין נגד יצה"ר אלא תורה

כי תצא למלחמה על אויבך

לבדה, ואין זולתה.

ונראה בזה דאכן כך, אין לך תבלין נגד יצה"ר אלא תורה לבדה ואין בלתה. אך אם למד אדם תורה ועדיין יצרו מתגבר עליו סימן הוא שכלל אינו יודע תורה מהי וכיצד יש לעסוק בה. ושמה יש בו תורה ואין בו יראת שמים, וכבר אמרו חכמים (יבמות ק"ט ע"ב) "דתניא, רבי יוסי אומר: כל האומר אין לו תורה - אין לו תורה; פשיטא! אלא כל האומר אין לו אלא תורה - אין לו אלא תורה; הא נמי פשיטא! אלא דאפילו תורה אין לו", וברש"י שם "אפילו תורה - אפי' שכר לימוד אין לו". הרי שאין כל חשיבות ואין כל ענין בתלמוד תורה אם תורה זו אין בה יראת שמים וקבלת עול מצוות, ולא זו בלבד שאין אדם זה יוצא ידי חובתו וממלא את יעודו בשמירת המצוות, אלא אף זכות ת"ת ושכרה אין בידו. וכך דקדק רש"י מתוך לשונם אפילו תורה אין לו.

ומשו"כ אמרו שאם לא ניצח את יצרו הרע ע"י תורה יקרא קר"ש ויקבל על עצמו עול מלכות שמים ויחזור לתלמודו, דאין קריאת השמע עצה חלופית במקום התורה אלא השלמה לת"ת כמבואר.

ואם קרא קר"ש ולמד תורה ועדיין לא ניצח את יצר הרע הרי בהכרח שעדיין יש חסר במהות תלמודו. שהרי עוד אמרו חז"ל (אבות ג' י"ז) אם אין דרך ארץ אין תורה". הרי שגם במידות טובות קבעו חז"ל שאם אין האדם נוהג בדרך ארץ אין תורה. ועיין בלשונו הזהב של רבינו יונה החסיד (בפירושו שם) "שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות. ובזה תשכון התורה עליו שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מדות טובות". הרי לן שללא תיקון המידות אין תורה.

ועוד דשמה מלוכלך הוא בעון ופשע, ועליו נאמר (תהלים נ' ט"ז) "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פוך" ואין להקב"ה נחת רוח בתורתו ח"ו.

ומשום כך אמרו דאם קרא קר"ש וקיבל עליו עול מלכות שמים ועסק בתורה ואעפ"כ לא ניצח את היצר הרע ולא שבר את כחו יזכיר לו יום המיתה, ומטבעה של זכרון זו להביא על האדם רוח ענוה ושפלות ורוח

כי תצא למלחמה על אויבך

תשובה וכמ"ש "שוב יום אחד לפני מיתתך" (אבות פרק ב' משנה י').

ואם כך יעשה יקרא קר"ש ויזכיר לו יום המיתה אז מובטח לו שע"י תלמוד תורה ינצח את יצרו הרע, ועליו אמרו הקב"ה בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין.

ד

יודע כל מי שבקי בתורת המלחמה שכדי לנצח בה ולנחול עטרת נצחון לא די להלחם ולהכריע את חילות האויב, אלא צריך גם ובעיקר לפגוע במקור כחו ובעצם יכולתו לעמוד במלחמה, על כן צבאות פוגעים בעורף האויב, בתחנות כח, מאגרי דלק, מפעלי תעשייה, דרכי תחבורה, ושדות תעופה, כי ללא כל אלה אין ביד אומה לעמוד במלחמה ממושכת. ומלכותא דרקייעא מעין מלכותא דארעא, ומלחמת היצר מעין מלחמות אש וגפרית, אי אפשר לנצח במלחמה נגד יצר הרע אם אך ורק נלחם בו באופן ישיר כאשר הוא בא להסית אותנו לדבר עבירה, אלא צריך להלחם במקור כחו, דהיינו המדות הרעות ותאוות הלב (ועין שנות אליהו להגר"א ברכות פרק ט' משנה ה' דתאוות הלב הן הם היצר הרע), דכל העבירות שבין אדם לחבירו שרשן בהקנאה והכבוד וכל העבירות שבין אדם למקום מקורם בתאוות הלב, ונגד אלה צריך להלחם ורק כך אפשר לנצח את היצר הרע.

הוא שאמרו חכמים הקנאה והתאוה והכבוד מעבירין את האדם מן העולם (אבות ד' כ"א), וכנגדן אמרו כל שיש בו עין טובה = כנגד הקנאה, רוח נמוכה = כנגד הכבוד, ונפש שפלה = כנגד התאוה, מתלמידיו של אברהם אבינו הוא, כי אברהם אבינו הוא זה שהכניע והכריע לגמרי את היצר הרע, וכמו שאמרו בירושלמי (סוטה דף כ"ה ע"א פ"ה מ"ה) "אין לך חביב אלא פרוש מאהבה כאברהם, אברהם עשה יצר הרע טוב... אבל דוד לא היה יכול לו והרגו בלבבו" הרי שאברהם הוא העליון והנעלה במלחמת היצר ותלמידיו הם אלה שיודעים להלחם מלחמה קשה זו כדבעי, עי"ש ודו"ק.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

